

Inglid eesti rahvausundis

Ülo Valk

Damaskuse Johannes (670–750) on ristiusu kirikuisa ja õpetaja, kes elas Süürias ning kirjutas palju inglite kohta. Oma töös *De Angelis* ütleb ta: “Ingel on loomult mõistuslik (*logikos*), arukas, vaba ja muutlik oma otsustes; seega allub ta vabale tahtele” (Pentikäinen 1992: 109). Damaskuse Johannes rõhutab nähtava ja nähtamatu ainujumala võimu, kes lõi kõik ainult oma headusest. Ta lõi inglid eimillestki, tehes nad oma kuju järgi. Seega on nad otsekui immateriaalsest tullest loodud kehatud, vaimsed olendid. Piiblile viidates kirjutab ta, et Jumal “tegi oma inglitest sõnumitoojad ja põleva tule saadikud” (L 104: 4). Damaskuse Johannese vaateid uurinud Petra Pentikäinen kirjeldab ingleid olenditena, kes moodustavad silla puhta jumalikkuse ja inimlikkuse vahel ning muudavad seeläbi Jumala taevalikkuse ja headuse inimesele mõistetavaks (1992: 101–103).

Siinkohal pole võimalik esitada ajaloolist ülevaadet kristlikust inglite doktriinist, see kuulub teoloogia valdkonda. Angeloloogia tugineb vanairaani religioonil (õpetus taevalikest olenditest Amesha Spentadest), gnostitsismil ja hellenistlikul filosoofial. Hiljem on judaistlik traditsioon ristiusku tugevalt mõjutanud¹. Oluline on see, et angeloloogia on kristluse lahutamatu osa, enamvähem harmooniline uskumussüsteem, mille on loonud ja välja arendanud varase kiriku ja keskaja õpetatud mehed. Nii demonoloogiat kui angeloloogiat võib tõlgendada teatud kompromissina kristluse kui monoteistliku religiooni ja paganlike religioonide vahel, mis on polüteistlikud ja animistli-

¹ Vt Davidson 1971 (1. trükk 1967) ja tema teose bibliograafia; viiteid hilisematele töödele vt Ahn 1997.

kud ning tuginevad arusaamale maailma valitsevate jõudude pluralismist. Judaism, kristlus ja islam on eetilisel orienteeritud religioonid, mis vaatamata oma monoteistlikule tuumale kalduvad dualismi poole. Gregor Ahn on väitnud, et kristluse häid ingleid ja kurjasid deemoneid võib näha selle eetilise dualismi ilminguna ja seetõttu ei tohiks neid mõisteid teistesse maailma religioonidesse üle kanda. Fenomenoloogiliselt vastavad teistes mütoloogiates inglitele ja deemonitele mitmesugused mediaatorid ja üleloomulikud olendid (Vt Ahn 1997). Seega on ilmne, et nii angeloloogia kui demonoloogia valdkonnas on toimunud kristluse ja eelkristlike religioonide kohtumine ning mõningane segunemine. Selleski artiklis on käsitletud juhtumeid, kus varasemad uskumused on eesti folklooris saanud angeloloogilise tõlgenduse.

Vanimates säilinud eestikeelsetes jutlustes, mis on kirjutatud 17. sajandi alguses, mainitakse sageli kuradeid ja ingleid. Eesti sõna 'ingel' (ka 'hingle', 'hengli', 'anglõja' jne) kuulub ulatuslikku alamsaksa laenude rühma ning annab tunnistust üldiselt eesti rahvausundis valitsevast lääne kristluse mõjust. Kuradi ja deemonlike olendite ümber koondunud uskumused ja süžeed on eesti suulises pärimuses kesksel kohal, kuid Eesti Rahvaluule Arhiivis on palju vähem andmeid inglitest. Materjal, mis kuulub erinevatesse žanritesse, on laiali paljudes kartoteekides ja uurijad on selle tavaliselt kahe silma vahele jätnud. 1920. aastal avaldas Matthias Johann Eisen raamatu kristlikust mütoloogiast eesti folklooris. See on jäänud tänaseni ainsaks ülevaateks sellest ulatuslikust teemast, kuid isegi selles teoses puudub peatükk inglitest. Käesolev artikkel annabki esialgse ülevaate ja tõlgenduse kõige olulisematest jutumotiividest ja teemaga seotud uskumustest.

Langenud inglid

Lood sõjast taevas ja langenud inglitest kuuluvad etioloogilise pärimuse hulka. Eesti folklooris on palju selliseid lugusid, kus Jumal ja kurat loovad üheskoos maailma (vt Lixfeld 1971). Kõik ebameeldivad ja ohtlikud olendid ning kultuuri-ilmingud, mida kristlik traditsioon taunib, omistatakse kuradile. Ta loob hundi (US 39), mao (kes on sündinud vanakurja süljest (US 59)), ta leiutab viinapõletamise (US 22). Paljud etioloogilised muistendid ei kajasta tõsist usku, vaid on humoristlik lisa sakraalset tõde esindavale 1. Moosese raamatu algusosale.

Etioloogiliste muistendite puhul on tähelepanuväärne ilmaliku ja vaimuliku, meelelahutusliku ja usundilise alge dihhotoomia ning nende paradoksaalne ühtesulamine. On palju kristlikel süzeedel põhinevaid nalju ning folkloorseid paroodiaid, näiteks Jumal loob naise koera sabast, kes varastas Aadama küljeluu (US 10), Jeesus loob emise ja põrsad naisest, kelle mees on vaadi alla ära peitnud (US 34). Ühes Narvas talletatud etioloogilises muistendis (mis on ilmselt vene folkloorist laenatud) võitlevad omavahel naine ja kurat. Jumal saadab oma nupukaima ingli neid lahutama, kuid too ei tule ülesandega toime ja seepärast löikab oma lõõmava mõõgaga mõlemal pea otsast. Seejärel saadab Jumal oma rahuingli päid tagasi panema, aga ingel ajab need kogemata segamini. Seetõttu ongi naised niisama kurjad kui kuradid, kuid viimasel on malbe ja nõrga naise pea (Loorits 1957: 148). Sellised meelelahutusliku funktsiooniga lood rõhutavad meeste üleolekut ning esindavad maskuliinset vaatepunkti, mis domineerib traditsioonilises kristluses.

Eesti Rahvaluule Arhiivis on langenud inglite legendist üle 30 variandi, millest paljud sisaldavad kolme põhimotiivi: kurjade inglite mäss Jumala vastu (A105.2), taevast välja aetud kurat (G303.8.1), langenud inglid, kellest saavad haldjad (V236). Eesti pärimuses on peaingel Miikael ja Lutsifer tihti kummalisel kombel ära vahetatud. Seega on kuradi peavaenlasest ja tema võitjast² veidral moel vanakuri saanud.

Et kurat oli taevas oln ja oln peaingel. Aga kurat läks jumalaga tülisse ja tahtis oma võimust saada. Siis jumal viskas ta maa peale. Ja kurat tõi kaasa kolmas jagu taevatähti. Siis kurat jäigi maa peale ja ehitas omale põrgu siia. Kes teab, kus see on?! (ERA II 130, 351 (62) < Muhu, Hellamaa – R. Viidalepp (1937)).

Lutsifer kamandas kõikide inglitega. Ta tegi revolutsiooni. Jumal vandus ta ära ühes ta kaaslastega. Need said mustaks. Ja jumal nimetas neid kuradeiks nende musta värvi pärast (Bog nazval ih tshertjami za tshernotu). (ERA II 162, 616/7 (7) < Lutsi. – P.Voolaine (1937)).

Sedasi on kirjas – räägivad, et mihkclipäeval on taevas sõda old, siis visatud muist ingleid taevast alla ja kurat ka. See ju kirjas üleval ka, et see old Jumala pühamaks ingliks. Taht veel juma-

² Vt. Ilm. 12: 7–9.

last ülemaks saada. Siis jumal viskas ta taevast maha. See kis vette kukkus, sest sai veedal'jas, kis metsa kukkus, sest sai metsal'jas, kis väljale, sest väljaal'jas. (ERA II 35, 17/8 (1) < Koe-ru, Einmanni – R. Viidebaum (1931)).

Vastandina ülalpool kirjeldatud etioloogilistele naljadele on ilmne, et “Langenud inglid” ei ole meelelahutuslik, vaid pigem tõsine, vaimuliku sisuga lugu. See on etioloogiline legend, kristlik müüt, mis tutvustab sakraalset tõde ning avab rahvapärase demonoloogia kui eelkristliku animistliku usundi tõlgenduse. Religioosete hoiakute kujundamises on sel legendil olnud oluline tähtsus ning seda võib pidada üheks võtmetekstiks kristliku rahvausundi mõistmisel.³ See dramaatiline süžee hõlmab kogu uskumussüsteemi, millesse kuuluvad mets- ja veehaldjad ning teised alama mütoloogia olendid, ning see kannab sõnumit jätkuvast sõjast jumalike ja deemonlike jõudude vahel ja inimeste vahepealsest seisundist, keda pidevalt ohustavad kurjad jõud (metsikut loodust asustavad langenud inglid).

Astraalolendid

Kristlikul maailmavaatel põhinevas rahvalaulus “Ori taevas” on vastandatud rikas isand ja vaene ori.⁴ Siin maailmas põlatud ja tööga ülekoormatud ori ülendatakse taevas pärast surma, samal ajal saab jõukat elu maitsnud ihne ja kuri isand oma karistuse. Mõnedes tekstides on taevas ja põrgu üksteisest eraldatud ja teineteisele vastandatud, teisel on aga taevast kujutatud nii taevaliku õndsuse riigina kui piinapaigana. Ori pannakse istuma hõbe- või kuldtoolile ning teda kostitatakse õlle ja meega; õel isand peab aga istuma tulisel raudtoolil ning talle pakutakse tuld ja tõrva. Mõnedes laulu variantides keedetakse isandat katlas, kusjuures ori võib end lõbustada puude lisamisega tulle. Inglid on vahendajateks siinse ja teispoelse maailma vahel, nad ilmuvad orjale ning viivad ta taevasse:

[--]

Ingel tulli taeva'asta
kutsus orja taeva'asse:

³ Langenud inglite jt üleloomulike olendite vahekorraest Euroopa rahvausundeis vt Beth 1987: 826–827.

⁴ “Ori taevas” variandid on avaldatud raamatus “Eesti rahvalaulud” I (Eisen et al. 1926: 160–200).

“Tule taeva, võta vaeva!”

Mis tall’ alla annetie?

Alla anti kulda-tooli.

Mis tal’ ette pannetie?

Ette panti kulda-lauda.

Mis tall ette kannetie?

Ees tal kullatsed karikad:

“Oh sa vaene orja-lapsi,

Söö sa kulda, joo sa metta!”

(Eisen et al. 1926: 189 < Kolga-Jaani (1878)).

Eesti folkloori teispoelse maailma kirjeldustes on kuld tavapärase tunnus. Selle laulu ühes variandis esineb ingel paradiisi uksehoidjana, valvurina, kes avab väravad ja laseb orja sisse:

[--]

Kui ori ära suresi,

Orja taeva viidaneksi.

Ulgub Looja ukse eessa,

Koputab koja lävela.

Tuleb vasta inglíkene.

“Mis sa tahad, orja parga?”

“Tahaksin mina taeva tulla.”

Tehti lahti taeva ukсед;

Anti temal metta süüa,

Metta süüa, metta juua,

Anti tal ase ilusa.

(Eisen et al. 1926: 161 < Jõhvi (1888)).

Laulu mitmes variandis ilmuvad kaks inglít, kes viivad orja taevasse, kus too kohtub Neitsi Maarjaga:

Manu tulli katsi englít,

Võtid orjaga kõnelde.

Kääniv orja käte pääle,

Viisiv orja taevaesse,

Üles suure usse suile,

Maari kammerte lävele.

(Eisen et al. 1926: 181 < Karksi (1908)).

Osades laulu variantides inglíd ka karistavad kurja isandat, tuues tal-
le lõõmava tooli ning tule ja tõrvaga täidetud karika. Laulu 59-st va-

riandist 29-s figureerivad inglid, 27-s Maarja; 15-s tekstis esinevad nii ingel (inglid) kui Maarja. Inglid viivad orja taevasse, kus järgneb tema dialoog Maarjaga. Inglid esinevad kõigis Eesti maakondades (v.a Harjumaa), kus seda laulu on kogutud: Virumaal, Pärnumaal, Viljandimaal ja Tartumaal.

Kuues Virumaa, Harjumaa ja Tartumaa variandis figureerib täht vahendajana taeva ja selle maailma vahel. Teda kujutatakse säravate silmadega (*siresilma*) antropomorfse olendina, kes kannab orja kätel üles taevasse:

[--]

Tuli tähte taevaasta,

Pea musta pilve seesta,

Võttis orja sülleegi,

Keanis käe varsilegi,

Viis selle orja taevasse,

Peitis pilvete segaje.

(Eisen et al. 1926: 164 < Simuna (1895)).

Näeme, et ingli võib asendada tähega, seega esinevad need tegelased süzee struktuuralsel tasandil samas rollis.⁵ Enamgi veel, tähed ja inglid on ka semantiliselt lähedased või isegi identsed. Piiblitlugudes peetakse tähti ja planeete sõnumitoojateks, ingliteks, kes on Jumala teenistuses (Davidson 1971: 279). Seda tõestavad mitmed lõigud pühakirjast, näiteks “kui hommikutähed üheskoos hõiskasid ja kõik Jumala pojad tõstsid rõõmukisa” (Ii 38: 7). Uues Testamendis, Ilmutusraamatu 12. peatükis esitatakse legend langenud inglilt: “Tema [lohe ehk Saatan] saba pühkis ära kolmanda osa taevatähti [inglid] ja viskas need maa peale. [--] Ja sõda tõusis taevas. [--] Ja suur lohe, see vana madu, keda hüütakse Kuradiks ja Saatanaks, kes eksitab kogu maailma, visati maa peale, ja tema inglid visati välja ühes temaga.” (Ilm 12: 4–9; Davidson 1971: 111). Endine peaingel Lutsifer on samastatud Koidutähega, kes trotsib kõrgilt tõusva päikese valgust (Js. 14: 12–15). Astroloogia tähtsus keskajal andis tuge peainglite ja planeetide, Päikese ja Kuu seostamisele (Leach 1972: 70). Taevakehasid peeti hingestatuiks ning elavaiks mitte ainult rahvakultuuris, vaid ka õpetatud pärimuses, näiteks mõjuka entsüklopedisti Sevilla Isidoruse (u 560–636) kirjutatud traktaadis *De natura rerum* (Ukolova 1989: 224–

⁵ Samasugused asendused taevakehade ja inglite vahel ilmnevad ka Ukraina *koljada* lauludes (Oinas 1991: 87, 89–90).

225). Keskaegsetes poeetilistes teostes, nii kujutavas kunstis kui kirjallikus traditsioonis seostati tähed ja inglid omavahel või isegi samastati.

Mitmetes eesti müütilistes lauludes on tähed antropomorfiseeritud, neid kujutatakse noorte meeste või poistena. Laulutüübis, mis on tuntud Tähemõrsja nime all, tulevad Päike ja Kuu kosima neidu nimega Salme (Samme, Salmi jne). Algul ta keeldub, kuid hiljem võtab Tähe oma kaasaks (vt Eisen et al. 1932: 51–220). Tähte kirjeldatakse sõjamehena, kes kannab mõõka ja sõidab mitmehobusevankriga. Talle pakutakse istet ning teda kostitatakse söögi ja joogiga, justnagu inglid kohtlevad orja laulutüübis “Ori taevas”. Täht ütleb, et ta ei taha süüa ega juua (ilmselt on teispoelse olendi puhul üsna loomulik inimeste toitu mitte vastu võtta); ta on rahulolematu kuni tema mõrsja tuppa tuuakse.

[---]

*Tuli tähti, täisimeesi,
Tähte, täie meehe puega.
Tähte mõekada täristas,
Kulda-elkuda elistas:*

[---]

*“Ei taha süüa, ei taha juua,
Ei taha mina midagi:
Tuoge mu oma tubaje,
Saatke Samme põrmandalle!”*

(Eisen et al. 1932: 63 < Haljala (1875)).

Ei ole lihtne tabada keskaegsete laulikute mõttemaailma ja mõista nende kujutlusi, mõtestada lahti nende metonüümseid kujundeid ja metafoore. Eesti regilaulu sümbolises keeles on täht ilmselt inglipoetiline sünonüüm. Selline tõlgendus seletab regilauludes sageli mainitud mõõkasid, mehiste välimust ning tähtede tulist loomust. Keskaajale oli tüüpiline, et inglaid kujutati sõjalise atribuutikaga varustatud kenade noormeestena (vt Jo 5: 13).

Tähtede angeloloogiline sümbolism võimaldab esitada “Tähemõrsja” müütilise laulu uue tõlgenduse.⁶ Nagu Jaan Puhvel on tõestanud

⁶ “Tähemõrsja” teistest interpretatsioonidest annab lühiülevaate Felix Oinas (1994). Lood tähtede ja surelike abielust on rahvusvahelises folklooris sagedased (A762.1. *Täht kaasaks* ja A762.2. *Surelik abiellub tähe-tüdruga.*)

(1996), on selle eesti laulu eelkristlikuks aluseks proto-Indo-Euroopa müüt taevasest pulmast, mis on üle võetud balti folkloori vahendusel. Läti lauludes tulevad Jumala pojad (*Dieva deli*) kosima Päikese tüdarta. Neid kosilasi on seostatud teiste Indo-Euroopa mütoloogiate taevalike kaksikutega (Puhvel 1989: 228–229), kuid väljend “Jumala pojad” tähendab kristlikus kirjasõnas ka ingleid. Kaarle Krohni arvates loodi “Tähemõrsja” Lääne-Eestis 1300.–1500. aasta vahel (1903: 44). Selleks ajaks oli eelkristlik müütiline süžee taevasest pulmast omandanud katoliiklike mõjude kontekstis uue tähenduse. “Tähemõrsja” laulu võib pidada eesti versiooniks armunud inglite legendist, mis on semiidi ja kristlikes allikates hästi dokumenteeritud. Eenoki raamatu järgi langesid mõned inglid sellepärast, et nad ei suutnud vastu seista inimese tütarde ilule. Nad armusid neisse, läksid Maa peale ja heitsid ühte nende kaunite naistega (Pentikäinen 1992: 95). Eenoki raamat on judaistlik apokrüüfiline teos, mis pärineb 1.–2. sajandist eKr. Müüdi armunud inglitest võib leida ka Vanast Testamendist. Esimeses Moosese raamatus nägid Jumala pojad (inglid), “et inimeste tütreid olid ilusad ja nad võtsid enestele naisi kõigist neist, kelled nad välja valisid” (1 Mo 6: 1–3). Seega, kui legend taevasest sõjast esineb eesti folklooris proosanarratiivina, näib, et kristlik legend inglite teistkordsest langemisest oma iha tõttu on ümber kujundatud regilauluks. Neid laulsid peamiselt naised ja neiu ning kosjafantaasiad on neis lauludes sage teema.

Tähed tegutsevad ka teistes eesti regilauludes. “Uppunud vennas” otsib õde oma venda ja kohtub lõpuks tähega, kes jutustab talle, et nägi tema venna uppumist (vt Eisen et al. 1926: 201–294). Selles regilaulus on täht tavapäraselt antropomorfiseeritud – ta ilmub noormehena, kes on vahendaja ja sõnumitooja rollis, mis on inglile tüüpiline. Tõsi küll, sellistes vanades müütilistes lauludes pole astraalolendeid otseselt ingliteks nimetatud, neist räägitakse kui tähtedest. Kuid nii keskaegne religioosne kontekst, milles need laulud loodi, kui ka kirjeldatud astraalolendite funktsioonid ja omadused toetavad oletust, et regilauludes on säilinud midagi keskaegse kristluse sümbboolikast. Liialt sõnasõnaline tõlgendus võib viia regilaulude väärti mõistmiseni, sest nende poeetika on tihti mõistatuslik, kuna metonüümiline keel ja kujundimaailm peegeldavad mineviku mentaliteeti.

19. ja 20. sajandi eesti rahvausundis on tähti seostatud inimhingedega, sageli isegi nendega samastatud. Alljärgnevad usundilised teated on eesti folkloorile kaunis tüüpilised:

Tähed on inimeste inged. Kui mõni täht langeb, siis inime sureb. (ERA II 78, 34 (43) < Võnnu khk., Vastse-Kuuste k. – Richard Viidebaum (1934)).

Taevatähtedest arvati, et neid pidi iga vaga hinge jäuiks, kes aga maa peal elab, üks olema, mis selle hinge järele nii kaua valvab, kuni ta ära sureb. Suremisega pidi ka tema täht taevast paistmast ära langema ja uue vagade sündimisega uued jälle juure tulema. (H II 17, 180 (10) < Tallinn < Märjamaa khk. – G. Niphardt (1889)).

Tähed olla inimeste hinged, keda Jumal algmisest kunni lõpuni iga inimese jäuiks valmis loonud. Kui täht maha jookseb, siis olla üks inimene ilmasse sündinud ja hing (täht) jokseb tema sisse. Pärast surma läheb hing tähe näul jälle taeva külge kiiluma, kunni ta säätud ajal uueste inimese sisse läheb. (EKS 4¹, 218 (2) < Viru-Nigula khk. – Hans Krikmann (1878)).

Nii palju kui hingi maa pääl, nii palju om tähti taivah. Vallusa tähe omma õndsas hinge. Tume tähe omma patadse. (H, R 9, 71 < Setu – Jakob Hurt (1903)).

Hingede ja (langevate) tähtede seostamine on rahvusvaheline uskumus, mis on levinud Euroopas, Ameerikas ja paljudes teistes maailma maades (sh Hiinas ja Austraalias) (Radford 1995: 143–144). Tähtede ja hingede seostamine oli tuntud juba antiik-kreeka rahvausundis (Stegemann 1987: 475–476). Mõnedes eesti uskumusteadetes kujutatakse tähti elavate inimeste kaitsjatena, kuid nende otsene seos inglitega ilmneb haruharva:

Kui täht langeb, siis tuleb ingel taevast maha mõne inimese kaitsjaks, abiks ehk mis tarvis teda Jumalast läkitakse. (H II 65, 635 (11) < Jüri khk. – Jaan Saalverk (1898)).

Kaitsjad ja vahendajad

Läbi kristluse ajaloo on usutud kaitseinglitesse, kes hoiavad ja valvavad erinevaid loodusnähtusi, sotsiaalse kosmose aspekte, inimesi ja nende kogukondi. Eenoki raamat nimetab peaingel Metatroni kogu maailma kaitsjaks; juba Tertullianus on kirjutanud üksikisikute kaitseinglitest, kes saadavad neid terve elu jooksul (Averintsev 1994: 77).

Ühes jutluses väljendas Martin Luther veendumust, et niipea kui laps sünnib, saab ta endale kaitseingli (Beth 1987: 833). Lääne-Eestis üles kirjutatud uskumusteates arvatakse, et iga inimest saadavad nii ingel kui kuri deemon:

[--] *Minu ema rääkis: Kui laps ilma sünnib, siis jumal saadab hea vaimu või ingli lapsele kaitsjaks, ja see käib eluaeg inimesega kaasas ja hoiab teda õnnetuse eest ja keelab ka inimest kurja tegemast, aga kurivaim tuleb ka inimese juurde.* [--] ERA II 58, 313/5 (38) < Märjamaa khk. – Emilie Poom (1932).

Vastseliina kihelkonnas kirja pandud uskumusteate kohaselt annavad Jumal ja kurat lapsele ristimisel oma inglid. Nad saadavad inimest terve elu. Kui laps kukub, paneb ingel talle padja alla ning laps ei saa viga; kuid vanemas eas on inimesed nii palju patustanud, et kurat paneb neile äkke alla, kui nad komistavad. Head inglid teavad inimeste kõiki mõtteid, kurjad inglid saavad mõtteid lugeda vaid sülje pealt (Loorits 1957: 149). Õigeusklike setude juures seostuvad kurjad inglid vasaku poolega, head aga paremaga. See uskumus on õigeusklike venelaste ja teistegi rahvaste seas laialt tuntud, ilmselt oli see ka mujal Eestis levinud.

Kaitseinglid ilmuvad ka eesti muistendites. Ühes Rõngu kihelkonnas jutustatud loos jäi rehepapp magama ja sai puusöevingust mürgituse. Unenäos rääkis keegi talle: “Ärka üles! Kaks kaarnat võitlevad sinu pea kohal!” Mees oli suitsust nii nõrkenud, et suutis vaevu rehealusest välja roomata. Hiljem tõlgendati kahte kaarnat elu ja surmana; heategija, kes meest tema unenäos hoiatas, arvati olevat ingel (Loorits 1957: 149). Inglid võivad esineda hoiatusmuistendite moralistidena, kes manitsevad patustajaid ning lubavad pärast patukahetsust andeksandmist (E 25361/2 (23) < Võnnu). Eesti Rahvaluule Arhiivis, mis koondab folkloori alates 19. sajandi lõpust, on siiski suhteliselt vähe inglimuistendeid.

Kui minna ajas tagasi ja uurida eesti rahvausundi varasemaid allikaid, näib, et inglid ilmuvad sagedamini. Neid võib leida paljudes 18. sajandil ja 19. sajandi alguses tehtud ülestähendustes, mis kajastavad vennastekoguduse liikumist eesti talupoegade seas. Inglid korduvad külaprohvetite nägemustes ja neist kõneldud memoraatides, kus inglaid kirjeldatakse vahendajatena maise ja taevase sfääri vahel. Ühes loos juhatab ingel neiu õnnistatute ja seejärel äraneetute elupaika. Teises memoraadis ilmutab ingel end tüdrukule, kes oli Raudvere külas Vana-Sõmeru ohvrikivi kõrval magama jäänud. Ta kutsub tüdrukut

endaga kaasa taevasse minema (Põldmäe 1935: 135–136). Hallistes elas sepp Padriku Jaak, kellest sai 18. sajandi teisel poolel prohvet. Ta kuulutas, et kord tulnud tema juurde kaks ingliti ja käskinud teda kirjutama hakata, sest rahvas olevat patune. Padriku Jaak oli kirjaoskamatu, kuid pärast seda nägemust müünud ta lehma, ostnud tinti ja hakanud kirjutama. Talupoegade arvates osanud ta seda isegi paremini teha kui kohalik mõisnik ja sillakohtunik (Põldmäe 1935: 167). Ridala kihelkonna pastor kirjutas Vanamõisa karjasest Jürist, kes kuulutas end 1817. aastal prohvetiks. Igal nädalal kandsid kaks valgesse rietatud ingliti ta taevasse, kus Jüri vestles Jeesusega ja kus ta nägi kaugelt Jumalat – uduses rüüs halli meest (Plaat 1995: 181).

Võime rääkida isegi eesti rahvapärasest angeloloogiast ja taevase hierarhia õpetusest. Mõne 19. sajandi alguse prohveti nägemuste kohaselt koosneb taevasselts seitsmest sfäärist: kolmandat külastavad vaid mõned inglid; neljas on peatuspaigaks madalamat sorti inglitele; viiendas taevasseltsis on palju ingleid, kes mängivad haljal vainul lastega; kuuendas taevasseltsis elavad paljud kõrgemad inglid, kes kannavad valgeid säravaid riideid ning puhuvad pasunaid; Jumala lähedal seitsmendas taevasseltsis elavad ainult kõrgeimad inglid (Põldmäe 1935: 136).

Surmainglid

Arvatavasti oli inglite teema 19. sajandi teisel poolel, mil Eestis algas ulatuslik rahvaluule kogumine, jäänud varasema ajaga võrreldes tagaplaanile. Siiski tuntakse mitmeid muistendeid ja memoraate inglitest, kes ilmuvad kellegi surmatunnil. Kristlikus teoloogias on surmaingliks Miikael, kes pärast hea kristlase surma “juhatab hinge igavesse valgusesse”. Saadiah Gaon kirjutas 10. sajandil “Uskumuste ja arvamuste raamatus”: “Jumala saadetud ingel, kelle ülesandeks on eraldada hing kehast, ilmub inimese ette kollaka leegina, mis on täis sinakate tulukestena kiirgavaid silmi, ning ta hoiab käes paljastatud mõõka, mis on suunatud peagi sureva inimese poole” (Davidson 1971: 26).

Mõnede eesti muistendite kohaselt tulevad kurat ja ingel inimese surivoodile ning võitlevad mõnikord hinge pärast. Ühes Vastseliinas kogutud uskumusteates seisab Jumala ingel sureva mehe või naise peatsis ning kuri demon jalutsis. Mõlemad üritavad hinge oma suhu haarata (Loorits 1957: 149). Õigeusklikud setud usuvad, et hing võib kehast lahkuda liblikana (*henge-liblikas*), ingliti (*henge-viija engli*) või

tavad selle peo peale ja kannavad taevasse (Loorits 1949: 293; 1957: 27). Surijatest jutustavates eesti muistendites ilmuvad demonid vahel musta linnuna (kaaren), inglid valge linnu kujul (tuvi).

Inglid esinevad ka surmaennetes, vahel on neid nähtud osutamas talule, kus keegi peatselt sureb. Nad võivad ilmuda unenägudes ning ennustada saabuvat surma:

Jutustaja näind unes, et üks ingel tulnud hommikupoolt must rist käe, läind üle maja ja kadund õhtu poole (õhus hõljund). Mõne aja pärast surnud sääl majas kaks inimest. ERA II 12, 411 (36) < Simuna khk. – Richard Viidebaum (1928–1929).

Surma-hingel

Enne ilmasõda olnud Säärel keegi noormees teises peres kaarte mängimas. Õhtu hilja koju tagasi tulles näinud poiss korraga Sääre väljal suurt valgust taeva piiril, mis ikka allapoole oli heljunud. Maapinnani jõudes paistnud sellest valgusest välja üks valge tiibadega hingel, kes ühe pere poole oli heljunud, kus üks vaga ja jumalakartlik naisterahvas haige olnud. Hommikul läinud külas jutt laiali, et see ning see vaga naisterahvas olla öösel ära surnud.

Sest ajast saadik pole poiss julgenud enam õhtutel väljas käia. E 63235/6 (7) < Jämaja khk. – Anton Kuldsaar (1928).

Endine teenija kõneles: “Üks väikene laps olnud suremas haige. Hoidsin seda oma süles, kuna ema nuttis. Oli õhtu. Nägin korraga, et valge ingel lendas aknast tупpa, kus tegi paar tiiru. Lendas siis haige lapse juure ja hoidis selle pea kohal üht pärga. Kui ingel toast lahkus, siis suri laps.” Teised inimesed katsusid küll kõnelda, et see võis olla viirastus, kuid teenija – pr. Künnapuu (Vilvere vallas praegune elukoht), ei lasknud sellest kõneldagi. Tema usub kindlasti, et ta tõelist ingliti on näinud. ERA II 140, 430/1 (110) < Väandra khk., Vilvere k. – Endel Tammsoo (1937).

Surmainglid on empiirilised olendid ja neist kõneldavad lood on tavaliselt memoraadid. Kuid surmaingel on peategelane ka legendilaadises muinasjutus “Ingli karistus” (AT 795). Kaastundest kahte last imetava ema vastu lubab ingel tal taevasse minemise asemel maa peale jääda. Karistuseks peab ingel hakkama kirikuteenriks. Kui laps suureks kasvab, pöördub ingel taevasse tagasi. AT indeksi järgi on see jututuüp tuntud Eestis, Soomes elavate rootslaste juures, Liivimaal,

Leedus, Ungaris, Tšehhis, Sloveenias, Serbohorvaatias ja Venemaal. Süžee on hästi tuntud Bulgaaria folklooris (Roth et al. 1995) ja sellel leidub vaste keskaegses eksemplarikirjanduses (Tubach 1969: nr 2558). Seda lugu on kirja pandud umbes kümnes Eesti kihelkonnas ning selle populaarsust võib võrrelda jutuga *Inglid lesknaise katusel*⁷ (AT 796).

Teisi uskumusi ja motiive

Jutumotiivid musitseerivaist ja laulvaist üleloomulikest olendeist on rahvusvahelises folklooris hästi tuntud (nt F262. *Haldjad mängivad pilli*). Eestis on kogutud mitmeid muistendeid veehaldjatest, keda on kuuldud jõgede ja järvede kallastel laulmas. Eesti folklooris peavad kuradid pidusid muusika saatel, ka kummitavaid surnuid ja mõningaid klassifitseerimata üleloomulikke olendeid on aeg-ajalt kuuldud laulmas. Levinud motiivi laulvatest inglitest võib pidada nende motiivide paralleeliks, kuid see esineb ka kristlikus kirjasõnas ning seda kujutatakse tihti kunstis. Angeloloogilise õpetuse järgi on inglitel palju kohustusi ja ülesandeid, kuid eelkõige teenivad nad Jumalat. Nad teevad seda lakkamatu kiidulauluga, hõljudes ise ümber püha trooni (Davidson 1971: xviii). Nende ülistuslaulud kostavad terves universumis (Javlenija 1996: 5). Eesti folklooris peeti inglite laulu kuulmise võimet harda usu tunnuseks ja hea kristlase eesõiguseks.

Johann Christian Quandt (1704–1750) oli 18. sajandi alguses Ur-vaste kihelkonna pastor. Ta oli vennastekoguduse liikumise juht, temast sai kohalike muistendite populaarne tegelane. Osalt on need elavas folklooris tänapäevani säilinud. Mitmetes lugudes on temaga seostatud populaarset motiivi laulvatest inglitest:

Pastor Quwandt tull ükskõrd kerikumehega kodu. Tiipääl ütelnu Quwandt kerikumehele: "Kullõ, kui ilustõ ingli laulva, niüüd om joba pühade algus!" Kerikumiis es ole kuulnu aga midagi. Pastor aga ütelnü: "Panõ uma paremb jalg minu vasema jala

⁷ Prints või kuningas näeb vaga lesknaise maja katusel ingleid ja pakub talle palju raha. Järgmisel aastal näeb ta inglite asemel kuradeid katusel istumas, sest naine on unustanud Jumala. Jutt on tuntud ka vene folklooris, selle süžee on üles ehitatud inglite ja deemonite opositsioonile, seostades neid vooruse ja patuga. Bulgaaria folklooris tunti veidi erinevat redaktsiooni (*796A* – Roth et al. 1995).

päälo!” Ja nigu kirikumiiis oll pannu jala nii nigu pastor õpet, kuulsõ tä imeilusat inglite laulu. (ERA II 244, 531 (16) < Urvaste khk. – L. Paal (1939)).

Võimet näha inglaid peeti privileegiks, mis sai osaks ainult õndsatele inimestele. Ühes muistendis näeb nõrgamõistuslik, õnnis mees inglaid. Kui tema terve mõistusega sõber astub tema jalajälgedesse, suudab ka tema näha suuri ja väikeseid inglaid, kes taevas hobuste seljas ratsutavad (H II 37, 113/4 (2) < Vaivara khk. – Loorits 1949: 262).

Inglid esinevad mitmetes rahvapärastes loodusnähtusteseletustes, mis on seotud peamiselt taevASFääriga. Rõuge kihelkonnas seletati virmalisi deemonite ja inglite vahelise taevase võitlusega. Otepääl öeldi, et inglid võitlevad omavahel, hoides käes põlevaid männipeerge (Vt Loorits 1949: 284–285). Levinum on siiski virmaliste seostamine muistenditega nõidadest, kes lendavad taevasse ja võitlevad puumõõkadega. On kihelkondi, kus ingliteusk väljendub pikse kohta käivates rahvapärastes ütlustes:

Piksest usutasse, et kaks inglid taevas pasunad aavad; sest müristamine laguneb enamasti ikka kahele poole külge laiali. Viimasel pääval puhuma aga kaksteistkümmet inglid korruga, siis olema müristamine nii raske, et taevas ja muu kokku põruvad ja purust lähevad? (H II 27, 68 (4) < Kursi khk. – T. Riomar (1895)).

Vanad inimesed arvavad: kui välku lööb, siis lehvitat ingel tiibu: kui müristab, siis lööb ingel tiivad kokku. (E 20729 (1) < Ambla khk., Jootma k. – Joosep Neublau (1895)).

Vanad inimesed usuvad tänapäevani kindlast, et müristamise ajal hea ingel kurja inglid taga ajab, siis aetakse ikka koerad toast välja, et kuri ingel peab koera saba alla pugema, ja välk võib siis koera pärast toa põlema lüüa. (E 20729 (2) < Ambla khk., Jootma k. – Joosep Neublau (1895)).

Kaks viimast uskumusteadet pärinevad kogujalt, kes vahel kaldub esitama enda väljamõeldisi, ehkki inspiratsioon võis tulla rahvaluulest. Eestis olid levinud ka teised pikse seletused. Üldiselt usuti, et pikne või Jumal ajab taga kuradit, et teda välguga maha lüüa (vt Valk 1996). Rahvas rääkis ka, et Jumal (Taevaisa) tõreleb patustajatega; mitmetes kihelkondades öeldi, et Jumal või Elias sõidab oma tulise vankriga. Mõnikord ei tarvitse sellised traditsioonilised väljendid pee-

geldada tõsist usku, vaid neid võib pigem pidada poeetilisteks võrdlusteks, mütoloožiast inspireeritud kõnekujunditeks.

Lõppmärkusi

Inglid esinevad eesti folklooris nii vaimulikes kui ilmalikes žanrides, olles ühtviisi empiirilised ja etioloogilised üleloomulikud olendid. Kuid võrreldes tuhandete kuraditest, kodukäijatest, veehaldjatest, deemonlikest varandusenäppajatest ja teistest alama mütolooži tegelastest jutustavate muistenditega on inglitest kõnelevate tekstide arv piiratud. Inglid jäävad tagaplaanile, nad on varjul, kuid samas ei saa väita, et nende koht eesti folklooris oleks tähtsusetu.

Inglid esinevad väga sageli koos deemonlike olenditega. See peegeldab kristluse eetilist dualismi, mis vastandab rangelt hea ja kurja, taeva ja põrgu jõud. Uskumused inglitest ja kuraditest kinnitavad, kutsuvad esile ja tasakaalustavad teineteist, moodustades harmoonilise maailmapildi, ehkki deemonlik pool on folklooris paremini esindatud. Sama kehtib angeloloogia ja demonoloogia vahelise suhte kohta õpetatud kristlikus traditsioonis. Demonoloogia oli paljude õpetlaste jaoks põnev valdkond, angeloloogia väljaarendamisega tegeles vähemus. Hirmuäratava deemonliku sfääri poole, mis kergesti ergutab inimese fantaasiat ja kujutlusvõimet, näib olevat tugev psühholoogiline tõmme. Inglid tavaliselt ei karista patustajaid, Eestis on neist vaid mõned hoiatusmuistendid. Nad ei kehasta inimeste hirme, kuigi on vahel seotud psühholoogiliste kriisidega. Folkloori inglid trööstivad ja julgustavad inimesi rasketes olukordades ning see annab viimastele turvatunde (Gustavson 1994: 30). Kuid saatuslikud surmailglid ilmuvad numinoosselt hirmuäratavate olenditena. Surma teema on igas religioonis keskne ja seotud inimese põhiliste eksistentiaalsete muredega. Pole ime, et surmaga seotud nägemustes ilmuvad inglid suhteliselt sageli, kuigi isegi siin domineerib kurat. Surihoodil võivad inglid ilmuda kaitsjate ja abilistena, kes viivad hinge taevasse.

Inglid on seotud taevasfääriga, kuid neil ei ole tugevat seost loodusega, see on tüüpiline animistlikele üleloomulikele olenditele, kes valitsesid eelkristlikku rahvausundit. Inglid on vanematesse uskumustesse sulandunud nendel juhtudel, kus nende funktsioonid kattu-

vad varasema mütoloogia üleloomulike olendite funktsioonidega. Nii-
siis hakkasid nad jumalike kaitsjatena tõenäoliselt asendama esiva-
nemaid, samuti asendasid nad surnute hingi, kes võtsid varem osa
taevastest lahingutes ning põhjustasid virmalisi (Loorits 1949: 284).
Hiljem hakati inglitevahelist võitlust pidama sobilikumaks, kristli-
kuks seletuseks. Kaasaegses eesti kultuuris ja rahvausundis võime
täheldada inglite samalaadset tagasipöördumist vanas ja uues kon-
tekstis nagu see on ilmnunud teistelgi maadel (vt Köstlin 1994).

Lõpetuseks sooviksin rõhutada olulist tähelepanekut, mida teema
eelnev käsitlus peaks kinnitama. Kuigi see artikkel ei hõlmanud kõi-
ki eesti folkloori žanre (nt loitsud ja vanasõnad jäid kõrvale), torkab
silma inglaid puudutavate folklooritekstide žanriline kirevus. Nad il-
muvad etioloogilistes legendides, legendilaadsetes muinasjuttudes,
muistendites, memoraatides, uskumusteadetes ja kõnekäändudes. Vaid
üksikud üleloomulikud olendid tegutsevad regilauludes, kuid inglid
on isegi siin kanda kinnitanud. Ehkki folklooritekstide arv on küllalt-
ki väike, esinevad inglid žanrides, mis kannavad erinevaid sõnumeid
ja kus neil võivad olla veidi erinevad funktsioonid ja tähendused. See
kõik tõestab inglite tähtsust eesti talurahva maailmavaates paljude
sajandite jooksul. Eesti Rahvaluule Arhiivi kogud sisaldavad enam
kui 1 260 000 lehekülge käsikirju, ent ikkagi võib küsida, kui võrd
esinduslik on see kogu ja mis jääb teispoole kogutud tekste. 19. sajandi
rahvaluulekogud olid rahvusromantika mõju all ja võisid vabalt
kristlusest inspireeritud folkloorist mööda vaadata, sest nende huvid
ja püüdlused olid teised. Minevikus kogumata folkloor on meile kätte-
saamatu ning võib-olla siin peitubki üks põhjustest, miks eesti rahva-
usundi inglid on säilitanud oma loomupärase võime jääda inimese, sh
folkloristi eest varjatuks ning nähtamatuks.

Inglise keelest tõlkinud Liina Sillaots

Märkused

Varem ilmunud: Ülo Valk 1999. Angels in Estonian Folk Religion.
Studies in folklore and popular religion, 2. Tartu, lk 219–238.

Kirjandus

- Aarne, Antti 1918. *Estnische Märchen- und Sagenvarianten: Verzeichnis der zu den Hurt'schen Handschriftssammlungen gehörenden Aufzeichnungen mit der Unterstützung der Finnisch-ugrischen Gesellschaft*. FFC, 25. Hamina: Suomalainen Tiedeakatemia.
- AT = Aarne, Antti & Thompson, Stith 1987. *The types of the folktale : a classification and bibliography : Antti Aarne's Verzeichnis der Märchentypen*. FFC, 3 [2nd rev. ed. FF Communications, 184]. Helsinki: Suomalainen Tieteakatemia.
- Ahn, Gregor 1997. Grenzgängerkonzepte in der Religionsgeschichte. Von Engeln, Dämonen, Götterboten und anderen Mittlerwesen. Ahn, Gregor & Dietrich, Manfred (toim). *Engel und Dämonen. Theologische, Anthropologische und Religionsgeschichtliche Aspekte des Guten und Bösen*. Forschungen zur Anthropologie und Religionsgeschichte (FARG), 29. Münster: Ugarit-Verlag, lk 1–48.
- Averincev, S. 1994 = Аверинцев, С. 1994. Ангелы. Мифы народов мира. Энциклопедия I. Москва: Российская энциклопедия, lk 76–78.
- Beth, Karl 1987 [1930]. Engel. Bächtold-Stäubli, Hanns & Hoffmann-Krayer, Eduard (toim). *Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens*, 2. Walter de Gruyter: Berlin & New York, lk 823–836.
- Davidson, Gustav 1971. *A Dictionary of Angels Including the Fallen Angels*. New York: The Free Press, A Division of Macmillan, Inc.
- Eisen, Matthias Johann 1920. *Eesti uuem mütoлогия*. Tallinn & Tartu: K./Ü. "Rahvaülikool".
- Eisen *et al.* 1926, 1932 = Eisen, M. J. & Krohn, K. & Alava, V. & Kallas, O. & Anderson, W. & Grünthal, V. (toim). *Eesti rahvalaulud Dr. Jakob Hurda ja teiste kogudest*. I–II. Tartu: Eesti Kirjanduse Selts.
- Gustavsson, Anders 1994. The Role of Religion in Everyday Swedish Folklife. Bringéus, Nils-Arvid (toim). *Religion in Everyday Life. Papers given at a symposium in Stockholm 1993*. Konferenser, 31. Lund: Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, lk 37–49.
- Javlenija 1996 = Явления и чудотворения святых семи архангелов. Общедоступная православная библиотека. Московское подворье. 1996. Свято-Троицкой Сергиевой Лавры.

- Krohn, Kaarle 1903. Die freierei der Himmelslichter. *Finnisch-Ugrische Forschungen*, 3, lk 15–44.
- Köstlin, Konrad 1994. Die Wiederkehr der Engel. Bringéus, Nils-Arvid (toim). *Religion in Everyday Life. Papers given at a symposium in Stockholm 1993*. Konferenser, 31. Lund: Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, lk 79–95.
- Leach, Maria & Fried, Jerome (toim) 1972. *Funk and Wagnalls Standard Dictionary of Folklore, Mythology and Legend*. New York: Funk & Wagnalls.
- Lixfeld, Hannjost 1971. *Gott und Teufel als Weltschöpfer. Eine Untersuchung über die dualistische Tiererschaffung in der europäischen und aussereuropäischen Volksüberlieferung*. München: Wilhelm Fink Verlag.
- Loorits, Oskar 1949, 1951, 1957. Grundzüge des estnischen Volksglaubens. I–III. Uppsala & Köpenhamn: Lundequistska Bokhandeln; Munksgaard
- Mägi, Mare 1996. *Peaangel Miikael üldise angeloloogia taustal*. Diplomitöö. Käsikiri Tartu Ülikooli Usuteaduskonnas.
- Oinas, Felix 1991. The Search for the Lost Child. *Studies in Finnic-Slavic Folklore Relations*. FFC, 205. Helsinki: Suomen Tiedekatemia, lk 86–92.
- Oinas, Felix 1994. Tähemõrsja. *Surematu Kalevipoeg*. “Keele ja Kirjanduse” raamatusari, 1. Tallinn: Ajakiri “Keel ja Kirjandus”, lk 58–65.
- Pentikäinen, Petra 1992. Angels fallen in Love. A Comparative Study of fallen Angels in Christian and Islamic Theology in the 7th and 8th Centuries. *Byzantium and the North. Acta Byzantina Fennica*, V, 1990–1991. Helsinki, lk 79–122.
- Plaat, Jaanus 1995. Läänemaa usuliikumised. *Õpetatud Eesti Seltsi aastaraamat 1988–1993*. Tartu: Õpetatud Eesti Selts, lk 179–187.
- Puhvel, Jaan 1989. *Comparative Mythology*. Baltimore & London: The John Hopkins University Press.
- Puhvel, Jaan 1996. Heliadid Hindustanist Helmerannikuni. *Keel ja Kirjandus*, 7, lk 433–437.
- Pöldmäe, Rudolf 1935. Taevakäijad. *Kaleviste mailt*. Õpetatud Eesti Seltsi kirjad, III. Tartu: Õpetatud Eesti Selts, lk 123–176.
- Radford, Edwin & Мона, А. 1995 = Редфорд, Э & Мона, А. & Миненок, Е. (toim) 1995. Миф. *Энциклопедия суеверий*. Москва: “Локид”. (Originaal: *Encyclopaedia of Superstitions*.)

- Roth *et al.* 1995 = Roth, Klaus & Perkowski, Liliana Daskalova & Dobрева, Doroteja & Koceva, Jordanka & Miceva, Evgenija. *Typenverzeichnis der bulgarischen Volksmärchen von Liliana Daskalova Perkowski, Doroteja Dobрева, Jordanka Koceva und Evgenija Miceva, bearbeitet und herausgegeben von Klaus Roth.* FFC, 257. Helsinki: Suomen Tiedeakademia.
- Stegemann, Victor 1987 [1937]. Bächtold-Stäubli, Hanns & Hoffmann-Krayer, Eduard (toim). Sternschnuppe. *Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens*, VIII. Walter de Gruyter: Berlin & New York, lk 469–476.
- Thompson, Stith 1955–1958. *Motif-Index of Folk-Literature. A Classification of Narrative Elements in Folktales, Ballads, Myths, Fables, Medieval Romances, Exempla, Fabliaux, Jest-Books and Local Legends.* Revised and Enlarged Edition, I–VI. Copenhagen: Rosenkilde and Bagger.
- Tubach, Frederic C. 1969. *Index Exemplorum. A Handbook of Medieval Religious Tales.* FFC, 204. Helsinki: Suomen Tiedeakatemia.
- Ukolova, V. I. 1989 = Уколова, В. И. 1989. *Античное наследие и культура раннего средневековья.* Москва: Наука.
- US = *Ursprungssagen*, vt Aarne 1918.
- Valk, Ülo 1996. Thunder Chasing the Devil. An Estonian Folk Belief in the Indo-European Context. *Professor August Robert Niemi and Comparative Folklore Investigations of the Balts and Baltic Finns. Papers of the International Conference held on 1–2 December, 1994 Vilnius, Lithuania.* Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, lk 16–21.

Summary

Angels in Estonian Folk Religion

The article gives a short overview of narrative motifs and beliefs concerning angels in Estonian folklore. The most significant of them, represented by many variants in the Estonian Folklore Archives, are the following: 1) legends about the war in heaven and the fallen angels which explains the origin of nature spirits; 2) legends and memorates about angels who appear on the death hour of somebody (angels take the souls of the blessed into the paradise and mediate between heaven and earth); 3) beliefs about guardian angels. Angels figure in many

genres, including legends, religious tales, memorates, belief accounts, sayings and even in Kalevala-metric songs: for example, in the song types "Serf in Heaven" and "The Drowned Brother". Angels of Estonian folk religion often appear together with demonic beings which reflects the ethical dualism of Christianity. Beliefs about angels and devils support, generate and counterbalance each other.

Published in English: Valk, Ülo 1999. Angels in Estonian Folk Religion. *Studies in Folklore and Popular Religion*, 2. Tartu, pp. 219–238.

Keywords: angelology, legend, saga, Kalevala-metric song, Christian folk belief.

Märksõnad: angeloloogia, legend, muistend, regilaul, kristlik rahvausund.